

Dezorijentirani i omasovljeni subjekt: Heidegger i Marcel o posljedicama tehničkih dostignuća

ITA LUČIN¹

IVANA PRIMORAC-BILAVER²

Filozofski fakultet

Sveučilište u Mostaru

Bosna i Hercegovina

Sažetak: U ovom radu se istražuje kako nepotpuno shvaćanje pojmova tehnike i tehničkih proizvoda, sagledano iz perspektive dvaju filozofa egzistencije, Heideggera i Marcela, može uzrokovati pojavu neautentične egzistencije i omasovljenog subjekta. Zaključujemo kako Heidegger uočava da je današnje poimanje tehne uvelike različito od antičkoga, koje je u potpunosti označavalo otkrivanje istine i poiesisa, a koje danas gubi svoje značenje. Samim time dolazi do masovne tehničke proizvodnje, koja uzrokuje palost i zaborav bitka, a tako i gubljenje autentičnosti egzistencije. Marcel vidi pojavu masovnog društva u neispravnom ophođenju s tehničkim proizvodima i vladavini tehničke manipulacije, koja uzrokuje dezorijentiranost i pojedince udaljuje od kritičke svijesti. Poziva na upravljenost ka stvaranju ispravnih intersubjektivnih odnosa, u kojima je subjekt angažiran, autentičan i kao takav drugima dostupan.

Ključne riječi: *tehnika, tehnološki napredak, dezorijentiranost, omasovljenost, autentičnost, neautentičnost*

Uvod

Egzistencijalizam kao filozofska struja istražuje temeljna pitanja ljudskog postojanja, otvarajući rasprave o slobodi, odgovornosti i autentičnosti. U okviru egzistencijalističke paradigme, Martin Heidegger i Gabriel Marcel razvili su analize koje se tiču stvarnosti, tehnologije, neautentične egzistencije i pojave omasovljenja. Heidegger, njemački filozof ontologije egzistencije, samo postojanje promatra i kao prisutnost u svijetu i kao

1 ita.lucin@ff.sum.ba

2 ivana.primoracbilaver@ff.sum.ba

angažirano postojanje usmjereno prema svijetu. Čovjek je jedino biće koje je tu-bitak, odnosno kuća i pastir bitka. Najvažnija uloga koju ima je da bude čuvar. Tubitak (*Dasein*) je način postojanja u svijetu, uvjetovan okruženjem i okolnostima. Ovim istraživanjem pokušava se ukazati na važne suvremene konotacije Heideggerovog promišljanja o tehnici, koja je čini se, iz vida izgubila prvobitni značaj onoga *tehme*, a zadržala moć transformiranja načina na koji doživljavamo svijet. Metodom komparacije i analize pokazat će se kako tehnologija dovodi do "zaborava bića", gubeći iz vida esencijalno postojanje u zamjenu za racionalnost i efikasnost.

Posljedice koje „zaborav bića“ ima na pojedinačnu egzistenciju Heidegger pronalazi u situacijama kada se u svakidašnjem življenju tubitak rastače u ono *Man* ili *se*. Tada je u opasnosti od sužavanja svoga vlastitoga horizonta, a egzistencija mu postaje neautentična. Neautentična egzistencija se udaljuje od ispravnog shvaćanja tehnike, pa se dovodi pod vlast tehnologije i tehničkih artefakata umjesto da im biva gospodar. U radu će se pokazati koje implikacije takva Heideggerova suptilna filozofska refleksija ima danas kada se bude govorilo o dezorijentiranom subjektu. Gabriel Marcel, francuski filozof egzistencije, dijeli sa svojim prethodnikom Heideggerom duboko uvjerenje da je, s obzirom na zabrinjavajuću invaziju tehnologije u naše živote, uloga filozofa, kao i svakog pojedinca koji je sklon autentičnom mišljenju, da bude "čuvar". U istraživanjima se pitao kako se može izbjeći ono što je nazvao 'tehnološkim načinom razmišljanja' i samim time degradacija subjekta. Neumorno je promovirao ideju "angažiranog subjekta" koji aktivno sudjeluje u stvaranju svojeg života i okoline umjesto da pasivno prihvća nametnute vrijednosti i obrasce ponašanja. Zagovarao je važnost intersubjektivnih odnosa, autentične komunikacije i moralne odgovornosti kao ključne elemente suprotstavljanja dehumanizaciji i omasovljenju subjekta koje donosi tehničko društvo. Imajući to u vidu, namjera nam je istražiti kako Marcelovo i Heideggerovo promišljanje o odnosu pojedinca prema takvom društvu pruža nama danas važne uvide u dileme modernog života i izazove s kojima se pojedinac suočava u svijetu tehničke ere.

Heideggerovo poimanje tehničkog i neautentičnost bivstvovanja u onom Se

U „Okretu“, poglavlju svoga djela *Kraj filozofije i zadaća mišljenja*, Heidegger izjavljuje: „Sve samo tehničko ne dopijeva nikada u bit tehnike. Ono čak nije u stanju da spozna ni ono u njezinu predvorju“ (1996: 259). Izabrali smo ovaj navod kako bismo jasno pokazali što on zapravo u Heideggerovom promišljanju o posljedicama tehničkih dostignuća deducira. Naime, činjenicu da smo suzili opseg promišljanja o biti tehnike njemački egzistencijalist dokazuje time što definiramo tehniku kao nešto instrumentalno i antropološko, kao postavljanje sredstava, ostvarivanje ciljeva i ljudski čin. Tehnikom želimo na pravi način rukovati, njome duhovno ovladati i zagospodariti. Takvo je određenje ispravno, ali nije istinito u cijelosti budući da još ne pokazuje bit tehnike (1996: 222). Kako autor sam u predavanju *Pitanje o tehnicima* promišlja, pojam *tehne* (od grč. *τέχνη*), u svom nastanku, u grčkoj filozofiji nije označavao samo djelatnosti i vještine obrtnika, nego i vještine uma i umjetnost, a sadržavao je i nešto poetsko, nešto od *poiesisa* (od grč. *ποίησις*) (1996: 226). U grčkom je *poiesis* označavao stvaranje, odnosno iznošenje na vidjelo, a to se zbiva u svakoj obrtničkoj proizvodnji i u svim umjetnostima. Proizvođenje, naime, izvodi nešto iz skrivenosti u neskrivenost, i to dolaženje, izvođenje, stječe se u otkrivanju-istine (*aletheia*) (1996: 227). Tako shvaćena, i tehnika je otkrivanje jer se na otkrivanju temelji mogućnost svega pro-iz-vođenja. Ovo pokazuje da za Heideggera tehnika nije samo sredstvo, već i način otkrivanja, zbog čega se bit tehnike otkriva kao novo područje – područje istine.

Međutim, u suvremeno doba, a koje je razvidno počelo već u vrijeme svjetskih ratova, moderna tehnika je pomalo ispuštala takvo označavanje. Ona danas ne razotkriva, nego u neku ruku zatire *poiesis*. Tehnika tako postaje način raskrivanja bića, ali raskriti bića tehnički, smatra Heidegger, znači prisiliti ih, iznuditi, izazvati ili zauzdati – čineći da se pojave kao roba. U takvom činjeničnom stanju Heidegger uviđa kako se *poiesis* pomalo zatomi. Da bi to dokazao, Heidegger koristi termin *po-stav*. U postavu se stječe neskrivenost, shodno kojoj rad moderne tehnike otkriva ono zbiljsko kao ostavu – ili skladište resursa. Tehnika djeluje kao raspolaganje, ne kao *poiesis* (1996: 234) Iz toga možemo zaključiti kako se bića postavljaju na razinu raspoloživosti za uporabu i rukovanje, pri čemu slijedi i to da sve postaje roba, zaliha ili sirovina, koja čeka i pripravna je. U

tehničko se doba roba shvaća kao ono što je 'stvarno'. A čovjek tehničke ere je izazvan na otkrivanje kako bi otkrio da bit tehnike nije samo ostvarivanje ciljeva pomoću sredstava, niti samo ljudski čin.

Svjedočimo istini kako čovjek danas od zaglušenosti i bombardiranja svih pet osjetila trivijalnim stvarima ne susreće ni sebe sama ni svoju bit. Ide na ruku postavu, ne čuvši ga ispravno kao nagovor, te je samim time u opasnosti da sam bude uzet kao ostav – skladište resursa, materijal, budući da postav prikriva ono otkrivanje koje u smislu *poiesisa* pušta samo ono prisutno da proizađe na vidjelo. Stoga on ne nalazi opasnost tehnike u skupu strojeva, postupaka, njihove konkretne upotrebe, niti u razmatranju štete po okoliš, već smatra da tehnika, kao konstantno proizvođenje – ne kao stvaralačko *tehne*, odvodi čovječanstvo sve dalje od istine bitka.

Međutim, sada kad je dedukcija ukazala na problem, ostaje pitanje što bi suvremeni čovjek trebao učiniti kako bi izbjegao potpunu autodestrukciju. Najprije uočimo kakvo stanje subjekta uzrokuje neispravno promišljanje i rukovanje tehnikom i tehničkim. Ono što nas udaljuje od upravljenosti mišljenja na istinu bitka i time na bit tehnike jest prebivanje u neautentičnoj egzistenciji. To znači da čovjek zapada u stanje bezličnosti u kojoj se gubi. Kako je do toga došlo?

Jednostavno Heidegger polazi od tumačenja pojma smisla bitka. Otkuda proizlazi i na čemu se drži razumijevanje bitka? Mi bez razumijevanja bitka, kako sam autor na to gleda, ne bismo bili ono što jesmo niti bismo pripadali svojoj biti. Odnosno, čovjek iz svoje biti već boravi u razumijevanju bitka. Ono na čemu to razumijevanje stoji jest smisao onoga što se razumjelo. Takva postavka razvija kod Heideggera postmetafizičko pitanje o bitku, kako to tumače Heinz i Volkmann, zaključivši da ukoliko se bit čovjeka mišljenjem rasvjetljuje, pobliže označava iz pogleda na razumijevanje bitka koje mu je kao urođeno, iz toga proizlazi da se istovremeno mora moći rasvijetliti razumijevanje bitka koje konstituira tu njegovu bit, a time i smisao bitka. Da bi se do toga došlo, najprije treba odrediti bitak onog bića koje *mi* jesmo, jer je čovjek biće označeno time što mu je u njegovom bitku *stalo do tog bitka*, on se *odnosi prema* svom bitku. Prema tome, čovjeku je i vlastiti bitak *raskriven*, jer da nije onda mu ne bi pripadalo ni razumijevanje bitka uopće (Heinz, Volkmann, 1979: 63-65). Vidimo, dakle, ne samo da je čovjek u potpunosti sposoban aprehendirati bitak samim pomišljanjem o njegovom smislu već je, može se tako reći, i u području njegova razumijevanja. Kao što je prethodno rečeno, čim postoji

interes za bitak, gdje čovjek pita za bitak, dolazimo do jednog *modus*a ili određenosti onoga koji pita. Iz toga slijedi prvo da je bitak već jedan *naročiti bitak* utoliko ukoliko uopće može pitati, to jest ukoliko u sebi ima tu specifičnu sposobnost da može pitati, koji Heidegger zove opstojnost ili tubitak (*Dasein*). Drugo, razumijevanje bitka, to jest sama činjenica da opstojnost ne samo pita za bitak, nego da ga ujedno već nekako *razumijeva*, znači pod vidom bitka neku naročitu *određenost* opstojnosti. Tu određenost Heidegger zove egzistencija (*Existenz*). No, moguće je da taj horizont bitka tubitku biva uskraćen, ili točnije, skriven i zamagljen određenim modusima egzistencije.

Naime, Heidegger u svom navedenom djelu *Bitak i vrijeme* razlikuje pojmove autentičnosti (*Eigentlichkeit*) i neautentičnosti (*Uneigentlichkeit*) – egzistencijalije, konstitutivne elemente ili svojstva čovjekovog tubitka. Oba pojma svoj temelj nalaze u fakticitetu čovjeka kao tubitka (*Dasein*), koji je uvijek određen svojim vlastitim jastvom (*Jemeinigkeit*) (Heidegger, 1976: 41-45). Heidegger ovim govorom o jastvu poziva čovjeka na autentični prodor u svoju konačnost, vremenitost i ograničenost. Na to će ga posebno potaknuti i osjećaj tjeskobe (*Angst*) u kojoj se, kako obrazlaže u djelu *Što je metafizika*, doseže događanje samog tubitka. Tjeskoba očituje činjenicu slobode, u smislu da je čovjek konkretna mogućnost te može izabrati ovako ili onako živjeti svoju egzistenciju. Međutim, konstantni teror nebitnoga i površnoga u suvremenom svijetu bitno otežava uvid u ono što je bitno, i ugrožava i čovjeka i njegovu vlastitost (Heidegger, 2015: 61-65). Ovaj teror očituje se u brzom napretku tehničke civilizacije koja ugrožava čovjekovu ukorijenjenost u prirodni, nacionalni, religiozni, kulturni i ostali okoliš, pri čemu se ona vlastita različitost naroda gasi, pomasovljuje i više ne igra nikakvu ulogu.

Znanstveno i tehničko iskorištavanje bića zadržavaju bivanje tubitka (*Dasein*) u području neautentičnosti, čime uzrokuju palost i gubljenje smjera, koji pogoduju stvaranju dezorijentiranoga čovjeka. Čovjek se, poglavito danas, zavarava da je subjekt i vladar svijeta, bitka i objekta uopće, a činjenica je da od njega samog sada stvoreni tehnički objekt vlada njime. Heidegger to pokazuje i u svom djelu *Hölderlinova himna „Der Ister“* tvrdeći:

Stroj moderne tehnologije ne samo da se značajno razlikuje od bilo koje druge vrste "alata" po tome što ima vlastiti tijek djelovanja i karakter generiranja sile i stoga je drugačiji alat u ruci ljudskog bića. Odlika suvremene tehnologije je da ona više nije samo "sredstvo" i nije više samo u "službi" drugih, već razvija vlastitu moć dominacije (Heidegger, 1993: 53).

Vidimo da sama tehnologija traži od sebe i za sebe i razvija u sebi svoju vrstu discipline i svoju vrstu svijesti. Opredmećuje se kao nešto samostalno, neovisno o biću i bitku. Međutim, treba napomenuti kako Heidegger tehniku i tehnički napredak ne vidi kao nešto loše, već se ona ne smije niti shvatiti, a još se manje prema takvom shvaćanju smije djelovati, kao da je ona jedino istinski bitak. No, kako se i ranije naglasilo, neispravno određenje istoga, kao i neispravno rukovanje istim, tjera subjekt u područje neautentične egzistencije u kojoj se vidno pojavljuje carstvo onoga *se* (*das Man*).

Kao takvo, *se* je teško identificirati, pa u tome i leži njegova moć. Heidegger konstatira kako to *se*, budući da je vrlo neupadljivo, razvija pravu diktaturu. Prosječnost je njegovo egzistencijalno obilježje (Heidegger, 1976: 169). Subjekti koji žive neautentičnu egzistenciju istinski potpadaju pod njegovu vlast. Takva egzistencija, primjećuje i autor Guignon, zaokupljena je zahtjevima trenutka, određuje i ograničuje sebe kroz uspjehe ili neuspjehe, kroz izvedivost ili neizvedivost trgovanja stvarima. Dakle, neautentični tubitak prebiva sa stvarima, zapliće se u sebe i dopušta da ga stvari povuku, s rezultatom da se gubi u sebi tako da prošlost postaje zaborav, a budućnost puko očekivanje onoga što tek dolazi (Guignon, 1993: 228-231).

Do čega nas to dovodi? Kao niz strategija za suočavanje s praktičnim problemima, naši svakodnevni životi sažimaju se u niz epizoda – pukog funkcioniranja ili snalaženja. Ciljevi života vide se kao fiksni, a ne da se sami dovode u pitanje. Život se doživljava kao "proizvodnja", koja ima svoj cilj izvan sebe, a ne kao stvaralaštvo i djelatnost, čija je svrha činiti dobro po sebi. Dakle, bivanje u onom *se* označava neautentično stanje pada bez orijentacije ili bivanja-u-sred-svijeta, kako u poglavlju o autentičnosti zaključuje i autor Olson. To stanje pada je javnost ili anonimna i amorfna treća strana, vrsta degradiranosti ili pseudo-subjektivnost u kojem je individua uvijek poslušna. Ako se suzdržava od djelovanja, to je zato što "to nije gotovo". Kada djeluje, to je zato što je to "ono što treba učiniti"

(Olson, 1962: 202-203). Točnije, pad je stanje u kojem se pojedinac neprestano pokorava naredbama i zabranama, čiji je izvor nepoznat i neidentificiran i o čijem se opravdanju ne zamara ispitivati. To uzrokuje dvostruku opasnost: da subjekt postane dio mase i da izgubi orijentir.

Ishod ovog nepovezanog načina življenja je otuđenje od samog sebe, nesposobnost da se išta vidi kao stvarno važno i osjećaji uzaludnosti samo djelomično bivaju ublaženi povremenim intenzivnim vrhunskim iskustvima koja bi trebala učiniti sve vrijedno. Utapamo se u model života u kojem radimo ono što *se* radi, volimo ono što *se* voli, žudimo za onim za čim *se* žudi itd. U potpunosti bivamo izloženi javnom mnijenju, bez kritičke refleksije. U današnje doba u tome ključnu ulogu igraju naša tehnička pomagala. Tako vidimo da je neautentični oblik života, kako ga Heidegger opisuje, savršeno pogodno tlo za one vrste demoralizacije i poremećaja vlastitog sebe koje nalazimo među sadašnjim kandidatima za psihoterapiju. Kao dokaz ovoj tvrdnji dovoljno nam je pogledati u suvremene filozofske teme poput onih Lacana, Foucaulta, De Saussurea i Derride koji se mahom vraćaju na pojam razvlaštenog, dezorijentiranog i raslojenog subjekta.

Budući da je čovjek čuvar bitka, ono što mu je činiti Heidegger uviđa u imenici *Gelassenheit* – teško prevodivoj, ali značenje joj se krije u glagolu *lassen*, u smislu pustiti da nešto bude (Heidegger, 1985: 39-42) ne tako da ja (*ich*), subjekt, konstantno određuje kako će se nešto događati, već treba pustiti bitak da se pokaže onakvim kakav jest. Međutim, na nama je da se priupitamo je li čovjek uopće više sposoban za neku vrstu *vita contemplativa*, kao što primjećuje i autor Kordić. Suvremeni čovjek često umire od dosade uzme li mu se bilo koji oblik zabave, poput kina, radija, kazališta, koncerata, sporta, estrade, modnih ikona, interneta, pametnih telefona, Ai-a sa svim njihovim beskonačnim mogućnostima i površnostima (Kordić, 2010: 111-112). Slijedimo li Heideggerova uočavanja i rezultate, vidjet ćemo kako, trudimo li se u autentičnoj egzistenciji, upravo ovaj osjećaj ispražnjenosti, uspirenosti i tišine može biti prigoda da se čovjek vrati svom izvornom bitku.

Njemački filozof egzistencije često je zahtijevao da preispitujemo izvore i pojam mišljenja rekavši: „čovjek još ne misli i to stoga što se ono što treba misliti odvraća od njega“ (Heidegger, 2008: 15). Time ukazujemo na oprez kako niti je naša egzistencija ikada zgotovljena, niti u potpunosti ostvarena, niti je naše mišljenje moguće svesti na sebično podjarmljivanje

bitka isključivo instrumentalnom umu i inteligenciji, pogotovo onom znanstveno-tehničkom. Upravo suprotno, autentični subjekt kako ga vidi Heidegger uvijek kreira svijet oko sebe, izlazi i izvan sebe, ali nikada iz svijeta, on osvjetljuje svijet, ne pronalazi ga kao zgotovljenu datost, već je svijet posvjetovljen subjektom (Wahl, 2019: 6). Međusobno su protkani. Istom tako, i on naglašava kako ono što je u novovjekovnoj filozofiji predstavljalo subjektivni egoizam danas postaje kolektivnim. A u imperijalizmu tehnički organiziranoga čovjeka ovaj subjektivizam doseže vrhunac s kojega se strovaljuje na razinu organizirane masovne uniformnosti koja postaje instrument potpunog tehničkog ovladavanja svime. Promjena takvog stanja moguća je samo ako čovjek počne misliti iz istine bitka, iz istine onoga što se događa, a prestane misliti isključivo iz vlastitih predodžbi i objektivacija, iz zaborava bitka i njegova smisla. Dakle, možemo reći kako bi ispravan način upravljanja našom vlastitošću bio takav da u tišini oslušujemo poziv vlastitog nam bitka, koristeći uvijek osvježen način mišljenja, uvijek kritičku refleksiju, ne potpadajući pod vlast onoga *se*, i tako osigurati novu, autentičnu egzistenciju koja uzima vlast nad tehničkim dostignućima, uvijek prepoznajući *tehne* kao izvor stvaralaštva u simbiozi s *poiesisom* koji je njezin supstancijalni dio.

Marcelov angažirani subjekt kao antagonist čovjeka mase

Cjelokupni opus francuskog filozofa Gabriela Marcela usmjeren je prema pojmu tajnovite prisutnosti, za njega biti znači biti u prisutnosti bitka. Iz te konstatacije nadalje se razvija filozofska refleksija koja obuhvaća pojam angažiranog dostupnog subjekta. Takav subjekt treba se othrvati opasnosti gubljenja autentičnosti u eri razvoja tehničkih dostignuća. Kada se govori o prisutnosti bitka u njegovoj filozofiji, time se, slično kao i kod Heideggera, hoće reći da znamo sebe kao bitak samo zato što znamo i predosjećamo da nam je bitak nesumnjivo prisutan. Tim više što je bitak dostupan našem cjelokupnom jastvu, naše znanje izvire iz toga jastva, pri čemu je i taj sami bitak prezentan našem znanju (Gallagher, 2020: 3). Ovo ističemo kako bi se bolje shvatio bitni, ako ne i najbitniji dio njegove filozofske refleksije, a to je pojam dostupnosti u intersubjektivnim odnosima.

Naime, kada je čovjek svjestan svoga jastva, svjestan je i u njemu prisutnoga bitka, doživljava drugoga kao bližnjega tek kada osjeća brigu i simpatiju prema drugome, a to se događa samo kada je dostupan drugome, jer je tada istinski zainteresiran za drugoga. Nedostupnost nas, s druge strane,

izolira od drugih i stavlja nas u iluziju da smo jedino središte na svijetu (O' Malley, 1966: 97). Dostupnost nam, pak, omogućuje povezivanje i komunikaciju s drugima tjerajući nas da ih vidimo onakvima kakvi jesu: kao središta poput nas. Dakle, kad su oba subjekta dostupna, među njima postoji pravi odnos jer se međusobno prepoznaju kao su-bića (Kruks, 2019: 37).

Upravo iz ovog horizonta dostupnosti, Marcel dalje istražuje ideju slobode i načine na koje je ona izgubljena ili transformirana u masovnom društvu. Raspravljajući o tehnikama degradacije koje pojedincima oduzimaju slobodu, ispituje borbu pojedinca za slobodu protiv pritisaka društva koje teži homogenizaciji i depersonalizaciji svojih članova. U nastavku rada pokazat ćemo rezultate istraživanja o utjecaju masovnog društva, koje je i društvo tehničke ere, na ljudsko dostojanstvo i individualnost, kako to vidi Marcel.

Koje su, pak, ključne Marcelove opservacije kada je riječ o neproporcionalnom odnosu rapidnog rasta tehničke prevlasti i subjekta koji ima biti angažiran i autentičan? On sustavno, kroz poglavlja svog najznačajnijeg djela, u kojem preispituje odnos tehnike i čovjeka, *Čovjek protiv masovnog društva* uviđa kako ekstremna difuzija tehnika razmišljanje gura postrance, težeći stvoriti antiduhovno i antiintelektualno ozračje, nepovoljno za vježbanje refleksije (Marcel, 1962: 10). Takva vrsta manipulacije od strane tehnokratskih društava i velikih korporacijskih moćnika za svoj cilj nema boljitak sveukupnog svjedočanstva i svrhu ne vide u dobru. Naprotiv, krajnji ciljevi su stvaranje dezorijentiranih pojedinaca, koji se samo u grupama osjećaju sigurno, te time postaju lagana meta za stvaranje ogromnih poslušničkih masa, koje nisu poučljive. Budući da su mase degradirano stanje ljudskog, ne smijemo se obmanjivati kako je obrazovanje masa moguće: to je proturječnost (ibid., 55). Poučljiv je samo pojedinac, točnije dostupna i autentična osoba, odnosno angažirani subjekt.

Možemo zajedno s Marcelom zaključiti, da što je više suvremeni čovjek ovisan o tehničkim umotvorinama, čije mu neograničeno funkcioniranje osigurava podnošljiv život na materijalnoj razini, to se više otuđuje od svijesti o svojoj unutarnjoj stvarnosti. Odnosno, središte gravitacije takva čovjeka teži ostati izvan njega samog kako bi se on sve više i više projicirao u objekte o kojima njegovo postojanje ovisi. Dovoljan primjer za ove tvrdnje možemo testirati vlastitim osjećajem kada pomislimo da smo izgubili

mobilni telefon ili nam nestane interneta, jednako kao da nam otkazu let, blokiraju željeznički promet, dok o pokvarenom automobilu ne treba niti pomišljati. I sam Marcel primjećuje da „što više napreduje 'čovječanstvo' kao apstrakcija prema ovladavanju prirodom to stvarniji pojedinačni ljudi teže postati robovi upravo tog osvajanja“ (ibid., 56). On smatra kako nema smisla govoriti da su tehnička dostignuća općenito ili napreci pojedinačnih grana tehnike po sebi loši. Preciznije bi bilo reći da je tehnički napredak u strogom smislu dobra stvar, ne samo zbog korisnih stvari koje pruža čovječanstvu. On je dobro samo po sebi jer je utjelovljenje snage i kreativnosti ljudskog razuma: intelektualno osvajanje koje u prividnom neredu neljudskog svijeta utjelovljuje načelo reda i razumljivosti. „To je izvor istinskog ponosa i trebao bi omogućiti ljudskim bićima da prepoznaju svoju legitimnu superiornost nad podljudskim svijetom“ (ibid., 74).

Dakle, tehnički napredak bi bio blagoslov ako bi ostao u službi duhovne djelatnosti usmjerene prema višim ciljevima, čime bi se na međunarodnoj razini tehnički napredak mogao smatrati kao neprocjenjiv dar ako se koristi u ime čovječanstva koje radi zajedno. Međutim, ako to nije slučaj ni za pojedinca ni u odnosu na velike ljudske zajednice, postaje očito kako će se tehnički napredak pretvoriti iz blagoslova u prokletstvo koje će uroditi stvaranjem podobnih masa pogodnih za manipulaciju. Ne samo to, već Marcel ističe kako u civilizaciji u kojoj se tehnički napredak nastoji rapidno emancipirati dolazi do nužnog oslabljivanja spekulativnog mišljenja, kao i zanemarivanja kontemplacije (ibid., 61-65). Također uvidamo kako tehnički čovjek kao da gubi svijest o samom sebi, o transcendentnim zakonima koji mu omogućuju vodstvo vlastitog ponašanja, kao i njegove direktne namjere. Tako će kao apel zvučati Marcelovo upozorenje kako na kraju krajeva sve što nije razumno učinjeno s ljubavlju i iz ljubavi mora neizbježno biti učinjeno protiv nje! (ibid., 75) Time samo naglašavamo kako se uloga znanosti i tehnike uvelike odmakla od svoje prvotne uloge skrbljenja, zaštite i uslužnosti malom čovjeku, a sve više postaje službenik države – velikog Levijatana, kako bi Hobbes rekao, budući da svi njezini rezultati i postignuća služe povećanju moći država koje su pripravne za sukobe sa svojim potencijalnim suparnicima. Samo u tom kontekstu valja upozoriti, kako kaže Marcel, da je sve veća kontrola tehničkih a i znanstvenih istraživanja jedna od najgorih nesreća modernog vremena (ibid., 81).

Također postaje sve očiglednije da kada čovjek nastoji shvatiti svoje stanje koristeći kao model proizvode svoje vlastite tehničke vještine on sebe beskrajno degradira i osuđuje na poricanje, to jest na uništenje dubokih i temeljnih osjećaja koji su tisućama godina vodili njegovo ponašanje. Marcel će slično Heideggeru zaključiti: „mogli bismo reći da je čovjekovo sve veće ovladavanje prirodom bilo popraćeno sve potpunijom kapitulacijom čovjeka pred vlastitim strahovima i željama. Čovjekovo ovladavanje prirodom je, dakle, ovladavanje koje ima sve manje kontrole nad sobom“ (ibid., 99). Ili, kako naglašava u djelu *Homo viator*, tehnički napredak, implikativno sagledan, nije prošao bez gubitka ljudske supstancije (Marcel, 1951: 80). Što se tim opservacijama utvrđuje? Upravo to da masa čini *tabula rasu* od svega što joj nije slično, od svega što je izvrsno, individualno, posebno kvalificirano, odabrano. Tko nije kao svi drugi, tko ne misli kao svi drugi, riskira biti eliminiran. Ovakvo portretiranje čovjeka-mase nalikuje onoj neautentičnoj dezorijentiranoj egzistenciji koja robuje javnom mnijenju (*das Man*) u Heideggerovoj filozofskoj koncepciji.

Nadalje, svijet koji počiva na vladavini masa, upravo stoga što je egocentričan, a ne dostupan, nije sposoban niti komprehendirati niti usvojiti kategorije poput vrline, nade i sreće.

Što nam je, dakle, činiti? Dužnost svakoga od nas je, unutar vlastitog područja, u svojoj profesiji, voditi neopuštajuću borbu za čovjeka, za dostojanstvo čovjeka, protiv svega što danas prijeti uništavanju čovjeka i njegovog dostojanstva. Borba za takvu slobodu za Marcela nije formulirana kao borba Prometeja protiv Jupitera ili još ekstremnije u Sartreovom obliku sloboda bića koje bi moglo postojati, ili barem tvrdi da bi moglo postojati samo po sebi, već uvijek sloboda koja prepoznaje vitalnu povezanost s milošću, s transcendencijom (Marcel, 1962: 244-247).

Ponovimo, tehnike se ne mogu smatrati zlima same po sebi, kako nam je to već rasvijetlio i Heidegger, već je naša dužnost spoznati da ako ne uložimo istinski asketski napor kako bismo ovladali istim tehnikama i stavili ih na njihovo odgovarajuće, podređeno mjesto, one će pretendirati okupljanju i organiziranju oko čovjeka koji će postati omasovljeni subjekt. Svjedoci smo u našem suvremenom svijetu kako nihilizam teži poprimiti tehnokratski karakter, dok je tehnokracija neizbježno nihilistička.

Crtica iz Marcelovog životopisa potvrđuje nam mnogo. Naime, kao aktivist dobio je Nagradu za mir Börsenverein des Buchhandels za svoje vodstvo u međunarodnom pokretu Moral Re-Armament 1960-ih. U svom

govoru, primajući nagradu za mir u Frankfurtu u rujnu 1964., podijelio je svoje duboko uvjerenje da je, s obzirom na zabrinjavajuću invaziju tehnologije u naše živote, uloga filozofa da bude "čuvar". Bio je duboko zabrinut za moderni svijet, koji je za ovog temeljnog mislioca slomljen. Taj pojam je u potpunosti objasnio u svojoj drami *Slomljeni svijet*, kao i popratnim komentarima o misteriju bitka.

Drugim riječima, zanemaruje se tragično, poriče transcendentno, gubi se kapacitet za esencijalno, za ontološko i za sferu čuđenja. A razumjeti istinu, imati volju za njezinom aprehenzijom, znači imati ili htjeti imati uvid u inteligibilni sadržaj realnosti. Ljudi se ponašaju kao izolirani atomi, a ideja o bliskim međuosobnostima postala je nezamisliva. Dolazi do depersonalizacije muškaraca i žena kao posljedice upotrebe tehnike koja transformira subjekt u kompleksni birokratski organizam. A kada tehnika ne stigne i nije u stanju odgovoriti na temeljna egzistencijalna pitanja, onda dolazi do stanja očaja (Marcel, 1998: 186-187). Stoga, neka od pitanja kojima se pozabavio, a koja smo htjeli istaknuti, jesu: Kako pronaći smisao u slomljenom svijetu? Što znači biti autentična osoba? Kako se tehnologija može koristiti na takav način da ne liši ljude njihove ljudskosti; kako se može izbjeći ono što je nazvao 'tehnološkim načinom razmišljanja'? Na ta pitanja pronašli smo i određene odgovore, te možemo sumirati kako opasnost tehnološkog napretka leži u zanemarivanju morala ili, kako to Marcel kaže, ravnodušnosti prema moralnim vrijednostima kao što su istina, solidarnost, bratstvo, koje narušava mogućnost intersubjektivnosti. On smatra kako je svaki egocentrizam koji gleda na druge kao na objekte, kao prijatnu njegovom *ja*, prepreka intersubjektivizmu koji zagovara kada govori o relaciji s drugima, a koji predstavlja odnos subjekta sa subjektom, a ne subjekta s objektom. Za njega svaka intersubjektivna relacija ima biti relacija subjekata ili jastava koji se prepoznaju kao jedinstvena, slobodna i samosvjesna bića koja posjeduju intrinzičnu vrijednost.

Marcel će reći kako su to relacije subjekta koji jest s drugima, za razliku od predmeta koji mogu biti jedan pored drugoga, ali nemaju mogućnost "biti sa" (Marcel, 1950: 177). Takva relacija uistinu povezuje i ujedinjuje subjekte na ontološkoj razini tako da oni negiraju sebe kao jednostavne, odjelite predmete, ili izolirane individuume. Zbog toga je kod Marcela, kako je već ranije naglašeno, metafizika nemoguća bez uključivanja fenomena zajedništva. Tehnologija, neispravno shvaćena, izolira ljude od njihovih bližnjih i njihove zajedničke ljudskosti; onemogućuje im da budu s drugima na intersubjektivni način koji nas čini istinski ljudskim, društvenim bićima.

Radije ih pretvara u omasovljene subjekte koji su na vrhuncu gubljenja kontrole i ulaze u sferu dezorijentiranosti. Čini se da je Marcel predvidio razorne učinke koje tehnologija može imati na integritet ljudske osobe i međuljudske odnose, čemu svjedočimo danas još prodornije s eksplozijom društvenih medija, AI-a, robota, pametnih telefona i gradova. Tehnologija može biti štetna u svom pokušaju da zamijeni unutarnju duhovnu radost, transcendenciju. Zato njegova promišljanja ostavljaju u naslijeđe novim generacijama da se probude, da reagiraju, da se osamostaljuju, angažiraju i njegovu dostupne intersubjektivne odnose kako bi ponovno zadobile ulogu voditelja i upravljača sve ubrzanijih tehničkih dostignuća.

Umjesto zaključka

U ovom radu se u prvom dijelu govori o autentičnoj egzistenciji i opasnostima njenog razvoja u tehničkom društvu, a što je njemački filozof Heidegger najviše apostrofirao, pokušalo se pokazati čovjekovo htijenje da uoči temeljne elemente i mogućnosti sebe kao tubitka. Te mogućnosti postižu se mišljenjem koje čovjeku „objavljuje“, a ne „skriva“, njegovu tjeskobu, faktičnost, osjećajnost, konačnost, te ga stavlja pred „ništa“ koje je i njegova nesigurnost, a koje mu predočuje njegovu ovisnost o puno toga što ga čini neslobodnim, neautentičnim, izgubljenim, zaludenim iluzijama, ideologijama, masovnim javnim mnijenjem. Ovakve neslobode tjeraju ga da bježi od bitnih pitanja o biću i bitku i njemu samom i svijetu.

Pokazalo se istom kako dolazi do neslobodnog bivanja u neautentičnoj egzistenciji. To nije sloboda ograničena fizičkim zloupotrebama, već se misli na slobodan odabir egzistencije koja samim time što odabire biti u svakodnevicu, u vlasti onoga svakidašnjeg *das Man* ili *se*, ne djeluje iz područja čistog horizonta bitka, već iz njegova zaborava. Dakle, svatko tko djeluje ne otkrivajući *aletheiu*, ili istinu, živi neautentično, neslobodno, odnosno kao omasovljeni subjekt. Upravo neispravnim shvaćanjem *tehne* kao samo reproduktivne i instrumentalne snage, a ne stvaralačke i poetične snage, dovodimo sebe u stanje podjarmljenosti od tih istih tehničkih proizvoda koji bi nam trebali služiti. Mi bismo njima trebali gospodariti, a uzmemo li u obzir i Heideggerova istraživanja vidimo da to nije slučaj budući da sve postaje samo postav ili skladište resursa. Tehničko se, dakle, nikako ne smije odvojiti niti osamostaliti od čovjeka ili bitka, a svjedočimo da se upravo to događa u suvremenom svijetu, tehničko biće ugrožava i terorizira i čovjeka i svijet i bitak kao takav.

U drugom dijelu rada pokušali smo prikazati slična promišljanja Gabriela Marcela, francuskog filozofa egzistencije. Marcel, poglavito danas filozof vrijedan proučavanja, proročki je naše doba vidio kao narcisoidno, materijalističko i tehnološki ovisno. Utjecaj ovih opsesija očituje se u sveukupnom porastu mentalnih patologija i generalizirane tjeskobe i cinizma. Ispunjavajuće ljudsko postojanje, zaključujemo s njime, mora se tražiti izvan tehnološkog načina razmišljanja, u našem proživljenom iskustvu s drugima i u duhovnoj potrazi koja štiti misterij ljudskog stanja. Ostaje nada za čovječanstvo sve dok se čovjek opire dopuštanju da postojanje bude talac mase i privlačnosti tehnoloških trikova. Život autentične osobe Marcel zamišlja kao ispunjen i utemeljen na proživljenom iskustvu, tijelu, zajedništvu, komunikaciji i sudjelovanju s drugima.

Tehnički napredak sve više čovjeka pretvara u konzumenta, društvo u masu, dakle potrošačko društvo. Masa ne prepoznaje vrijednosti, pojedinci su automati kojima je sve u službi novca i užitka. Ovakav modus operandi čini riječi "vrlina" i "sreća" ispraznim od svakog značenja. Dakle, svijet koji počiva na vladavini masa nije sposoban niti komprehendirati niti usvojiti kategorije poput vrline, nade i sreće. Biti preuzet tehnikama, ili kako bi Heidegger rekao bićem tehnike, znači postajati sve nesposobniji kontrolirati ih i postajati nemoćan upravljati vlastitom moći. Imajući takve činjenice u vidu, Marcel je promovirao ideju "angažiranog subjekta" koji aktivno sudjeluje u stvaranju svojeg života i okoline umjesto da pasivno prihvaća nametnute vrijednosti i obrasce ponašanja. To možemo ostvariti njegujući intersubjektivne odnose, autentičnu komunikaciju i moralne odgovornosti kao ključne elemente suprotstavljanja dehumanizaciji koju donosi masovno tehničko društvo.

U našem suvremenom svijetu, rekli bismo, što više čovjek postaje ovisan o napravama koje mu olakšavaju život na materijalnoj razini to se više otuđuje od svijesti o svojoj unutarnjoj stvarnosti. Dva velika filozofa moderne filozofije svojim promišljanjima mogu nas potaknuti na snažnu refleksiju. U tehničkoj eri u kojoj živimo ovim istraživanjem pokušavamo apelirati na to koliko je bitna samosvijest i autentičnost. Također i neumorna potraga za istinom i bitkom. Slijedeći zaključke proučavanih filozofa, istinu ćemo pronalaziti ispravnim razumijevanjem samog bića tehnike, a osluškujući bitak koji nam uvijek govori možemo izbjeći nekritičko egzistiranje u masovnom tehnološkom konzumerizmu, koji je, sve više smo svjedoci, pošast današnjega doba.

Literatura

- Gallagher, K., T. 2020. *The philosophy of Gabriel Marcel*. Providence, Rhode Island: Cluny Media edition.
- Guignon, C. 1993. "Authenticity, moral values and psychotherapy". u: *The Cambridge Companion to Heidegger*, Cambridge University Press.
- Heinz, K., Volkman, S. 1979. „Egzistencijalna hermeneutika u Hajdegerovom Bivstvu i vremenu i zaokret“ u: *Rani Heidegger, Recepcija i kritika bivstva i vremena*. Zagreb: Biblioteka Zodijak.
- Heidegger, M. 1984. "Hölderlins Hymne 'der Ister'" u: *Gesamtausgabe*, Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Heidegger, M. 1996. *Kraj filozofije i zadaća mišljenja*. Zagreb: Naprijed.
- Heidegger, M. 1976. *Sein und Zeit*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Heidegger, M. 2015. *Što je metafizika*. Zagreb: Institut za filozofiju.
- Heidegger, M. 2008. *Što se zove mišljenje*. Zagreb: Naklada Breza.
- Heidegger, M. 1985. "Zur Erörterung der Gelassenheit" u: *Gesamtausgabe*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Kordić, I. 2010. *Misaono putovanje s Martinom Heideggerom*. Zagreb: Naklada Jurčić.
- Kruks, S. 2019. *Situation and human existence: Freedom, subjectivity and society*. London-New York: Routledge.
- Marcel, G. 1965. *Being and having*. New York: Harper.
- Marcel, G. 1998. "Concrete Approaches to Investigating the Ontological Mystery" u: *Gabriel Marcel's perspectives on the broken world*. Milwaukee: Marquette University press.
- Marcel, G. 1951. *Homo viator*. Chicago: Henry Regnery company.
- Marcel, G. 1962. *Man against mass society*. South Bend, Indiana: Gateway editions.

- Marcel, G. 1950. *The Mystery of being: I. Reflection and mystery*. Chicago: Henry Regnery Company.
- Olson, R. 1962. *An Introduction to Existentialism*. New York: Dover Publications.
- Wahl, J. 2019. *Philosophies of existence*. London and New York: Routledge.
- O'Malley, J. B. 1996. *The fellowship of being: An essay on the concept of person in the philosophy of Gabriel Marcel*. Haag: Martinus Nijhoff.

The Disoriented and Massified Subject: Heidegger and Marcel on the Consequences of Technological Advancements

Abstract: In this paper, we explore how an incomplete understanding of the concepts of technique and technical products, viewed through the perspectives of two existential philosophers, Heidegger and Marcel, can lead to the emergence of inauthentic existence and the phenomenon of a massified subject. We conclude that Heidegger observes that contemporary conceptions of techne differ significantly from those of antiquity, where techne fully represented the revelation of truth and poiesis, which has since lost its original meaning. Consequently, this shift results in mass technical production, leading to the state of fallenness and the forgetfulness of Being, thus contributing to the loss of authenticity in existence. Marcel, on the other hand, identifies the rise of mass society in the improper engagement with technical products and the dominance of technical manipulation, which leads to disorientation and distances individuals from critical awareness. He calls for a focus on fostering proper intersubjective relations, where the subject remains engaged, authentic, and available to others.

Key words: technique, technological advancement, disorientation, massification, authenticity, inauthenticity